

Παιδαγωγικός Λόγος
τεύχος 1/2010

Ενός λεπτού σιγή

11+1 φιλοσοφικά κείμενα
εις μνήμην Τάσου Πανταζή

Επιστημονική Επιμέλεια
Γιώργος Στείρης

Επιμέλεια Έκδοσης
Michael Stork

Παιδαγωγικός Λόγος

Τετράμηνη έκδοση

Παιδαγωγικού

Προβληματισμού

Τόμος ΙΣΤ΄

2010

Τεύχος 1

Ιδρυτής και υπεύθυνος σύμφωνα
με το νόμο: *I.E. Θεοδωρόπουλος*

<http://www.plogos.gr>

Υπεύθυνοι σύνταξης:

Ιωάννης Ε. Θεοδωρόπουλος
Καθηγητής Παιδαγωγικής
Παραλία Σεργούλας
33056 Φωκίδας
Τηλ.: 6977-317847
E-mail: sergoula2@yahoo.gr

Γεώργιος Γιαννικόπουλος
Φιλολόγος
Ηρώς Κωνσταντοπούλου 12
16346 Αθήνα
Τηλ.: 210-9919629
E-mail: giakor@sch.gr

Δρ. Βασίλειος Ε. Πανταζής
Ειρήνης 5
34600 Νέα Αρτάκη
Τηλ.: 6973-081161
E-mail: vapantazis@yahoo.gr

Δρ. Κωνσταντίνος Ζέρβας
Βριλησσού 13
11476 Αθήνα
Τηλ.: 6977-418713
E-mail: zerv33@yahoo.gr

Τιμή τόμου 30 €
Συνδρομή Εσωτερικού 30 €
Συνδρομή Εξωτερικού 45 €

Συνδρομές, παραγγελίες και
κείμενα προς δημοσίευση
στους υπεύθυνους σύνταξης

Παιδαγωγικός Λόγος

ISSN 1106-9341

Αθήνα 2010

Επίτιμα Μέλη του περιοδικού

Prof. Dr. V. Barth • † Prof. Dr. I. Birk • Prof. Dr. G. Bräuer
Prof. Dr. K. Giel • † Prof. Dr. Th. Kanellopoulos • † Δρ. Δ. Κουνάβος
• † Καθ. Ι. Παναγόπουλος • Prof. Dr. Stephan
• † Δρ. Τ. Διαμαντόπουλος • † Δρ. Ι.Κ. Ζήσης
• † Μ. Τσιομίδης

Επιτροπή συνεργασίας και διακίνησης του περιοδικού

Δρ. Ι. Αδαμόπουλος • Δρ. Δ. Γεωργιάδης • Δρ. Γ. Γκόγκος
Δρ. Β. Δημόπουλος • Δρ. Ε. Κάππας
Δρ. Ε. Μεσημέρη

Επιστημονική Επιτροπή

Athanasίου J.	Prof. Dr., Faculty of Education, Uni of Technology, Sydney
Βάμβουκας Μ.	Καθηγητής Παν/μίου Κρήτης.
Brenn H.	Prof. Dr., Direktor der Pädagogischen Akademie der Diözese Innsbruck
Γεωργούσης Π.	Ομότιμος Καθηγητής Παν/μίου Κρήτης
Γιαγκουνίδης Π.	Επ. Καθηγητής Παν/μίου Θράκης
Γκόβαρης Χ.	Αν. Καθηγητής Παν/μίου Θεσσαλίας
Γουδήρας Δ.	Αν. Καθηγητής Παν/μίου Μακεδονίας
Δελικωνσταντής Κ.	Καθηγητής Παν/μίου Αθηνών
Δήμας Κ.	Καθηγητής Α.Τ.Ε.Ι. Ιωαννίνων
Θεοφιλίδης Χ.	Καθηγητής Παν/μίου Κύπρου
Θεοδωρίδης Α.	Λέκτωρ Παν/μίου Θράκης
Καρακατσάνης Π.	Καθηγητής Παν/μίου Θράκης
Κάρμας Κ.	Δρ., τ. Ερευνητής ΚΕΠΕ
Κασσωτάκη-Μαριδάκη Αικ.	Αντιπρύτανης Χαροκοπείου Πανεπιστημίου
Κασσωτάκης Μ.	τ. Καθηγητής Παν/μίου Αθηνών
Κιτσαράς Γ.	τ. Καθηγητής Παν/μίου Κρήτης
Κρασανάκης Γ.	τ. Καθηγητής Παν/μίου Κρήτης
Κρίβας Σ.	Καθηγητής Παν/μίου Πατρών
Κουτρούμπα Κ.	Επ. Καθηγήτρια Χαροκοπείου Παν/μίου
Κωνσταντινίδης Θ.	Δρ., τ. Σχολικός Σύμβουλος
Kümmel F.	Prof. Dr., Universität Tübingen
Μανωλάς Ε.	Επ. Καθηγητής Παν/μίου Θράκης
Μάρκος Α.	τ. Καθηγητής Παν/μίου Πατρών
Μαύρος Κ.	Καθηγητής Α.Τ.Ε.Ι. Αθηνών
Morita T.	Prof. Dr., Osaka, Japan
Μπάκας Θ.	Επ. Καθηγητής Παν/μίου Ιωαννίνων
Παπακωνσταντίνου Θ.	τ. Καθηγητής Παν/μίου Αθηνών
Πολυχρονόπουλος, Π.	τ. Καθηγητής Παν/μίου Πατρών
Ράπτης Δ.	Διδάκτορας
Sammani B.	Uni Göteborg, Sweden
Schweizer H.-M.	Prof. Dr., P.H. Tübingen
Σοφός Αλ.	Αν. Καθηγητής Παν/μίου Αιγαίου
Stöbeck M.	Uni Göteborg, Sweden
Τζαβάρας Ι.	Καθηγητής Παν/μίου Κρήτης
Wieland H.	Prof. Dr., Uni Stuttgart

Περιεχόμενα

<i>Για τον Τάσο του Γιώργου ΣΤΕΙΡΗ</i>	11
<i>Για το αφιέρωμα στον Τάσο του Βασίλη Ε. ΠΑΝΤΑΖΗ</i>	13
<i>Αναστάσιος Ε. Πανταζής</i>	16
Γιούλη Ι. ΠΑΠΑΪΩΑΝΟΥ <i>Ενός λεπτού σιγή</i>	21
Νίκος Χρ. ΝΤΟΛΑΣ <i>Το μεταφυσικό Είναι ως ηθική αρχή στην αρχαία ελληνική φιλοσοφία</i>	27
Σωτήρης ΦΟΥΡΝΑΡΟΣ <i>Γνωσιοθεωρητικές ακροβασίες στον Ζήνωνα τον Ελεάτη: Αλήθειες και ψέματα</i>	49
Παναγιώτης ΠΑΝΤΑΖΑΚΟΣ <i>Ιωακείμ και Άννης ονειδισμού ατεκνίας: Ο Άγιος Πέτρος επίσκοπος Αργών και η παντοδυναμία του Θεού</i>	59
Athanasia THEODOROPOULOU <i>Duns Scotus on soul</i>	69
Γεώργιος ΑΡΑΜΠΑΤΖΗΣ <i>Μορφές διανόησης του ύστερου Βυζαντίου και ο Γρηγόριος Παλαμάς</i>	87

Γιώργος ΣΤΕΙΡΗΣ	
<i>Ο ρόλος της ελληνικής διανόησης στην αναγέννηση της φιλοσοφίας της φύσης και της επιστήμης στη Δυτική Ευρώπη κατά τον 15^ο αιώνα</i>	105
Έλενα ΠΑΠΑΝΙΚΟΛΑΟΥ	
<i>John Dewey: Η τέχνη ως εμπειρία</i>	121
Αριάννα ΠΕΤΡΟΜΕΛΙΔΟΥ	
<i>Πράξη – Νόμος – Κόσμος: Νοηματικές εκφάνσεις του πρακτικού βίου στην πολιτική θεωρία της Hannah Arendt</i>	133
Ευάγγελος Δ. ΠΡΩΤΟΠΑΠΑΔΑΚΗΣ	
<i>Ο αναίσθητος βιολιστής, ο καλός Σαμαρείτης και η αρχή της ηθικής συμμετρίας: Η Judith Jarvis Thomson και ο Peter Singer υπέρ των αμβλώσεων</i>	163
Γιώργος Ν. ΠΟΛΙΤΗΣ	
<i>Το «απρόβλεπτο» των κοινωνικών γεγονότων</i>	179
Αναστάσιος Ε. ΠΑΝΤΑΖΗΣ	
<i>Η έννοια της επιστροφής στον J.J. Rousseau: Επαναπατρισμός στην πλατωνική καταγωγή</i>	197
<i>Του ταξιδιού της ζωής το αποτύπωμα</i>	205
<i>Πηγές</i>	262

Ευάγγελος Δ. ΠΡΩΤΟΠΑΠΑΔΑΚΗΣ

*Ο αναίσθητος βιολιστής, ο καλός Σαμαρείτης
και η αρχή της ηθικής συμμετρίας:
Η Judith Jarvis Thomson και ο Peter Singer
υπέρ των αμβλώσεων*

ΟΙ ΚΥΡΙΟΤΕΡΟΙ ΑΞΟΝΕΣ ΓΥΡΩ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΟΠΟΙΟΥΣ ΟΡΓΑΝΩΝΕΤΑΙ η σύγχρονη υπέρ των αμβλώσεων ηθική επιχειρηματολογία είναι δύο: αφενός αυτός που εστιάζει στο δικαίωμα που έχει η γυναίκα στην αυτοδιάθεσή της, αφετέρου εκείνος που θέτει στο επίκεντρο την ιδιότητα του προσώπου και διερευνά το βαθμό κατά τον οποίο το κυοφορούμενο έμβρυο μπορεί να είναι φορέας της εν λόγω ιδιότητας.¹

Τα επιχειρήματα που ανήκουν στην πρώτη ομάδα πάνω-κάτω υποστηρίζουν τούτο: η γυναίκα, ακριβώς όπως και ο άνδρας, έχει το अपαράγραπτο ηθικό δικαίωμα να διαθέτει το σώμα της ανά πάσα στιγμή όπως αυτή επιθυμεί. Η εγκυμοσύνη είναι μια σωματική κατάσταση στην οποία η γυναίκα περιέρχεται, και ως εκ τούτου μπορεί, εάν το επιθυμεί, να την διατηρήσει, αλλά δικαιούται ηθικώς, επίσης, να την διακόψει. Το πλέον γνωστό επιχείρημα εν προκειμένω είναι η περίφημη² στη σύγχρονη βιβλιογραφία *αναλογία του βιολιστή*,³ πνευματικό δημιούργημα της Judith Jarvis Thomson, η οποία τις τελευταίες δεκαετίες υπηρετεί την Εφαρμοσμένη Ηθική με αντίστοιχα ρηξικέλευθα και γοητευτικά επιχειρήματα.

Η αναλογία έχει ως εξής: κάποιον πρωί ξυπνάτε και έκπληκτη διαπιστώνετε πως έχετε απαχθεί και είστε καθηλωμένη στο κρεβάτι ενός νοσοκομείου, έχοντας δίπλα σας, με την πλάτη του στραμμένη προς το μέρος σας, έναν διάσημο βιολιστή, ο οποίος είναι αναίσθητος. Όχι μόνο αυτό, βλέπετε, επίσης, πως το κυκλοφορικό του σύστημα είναι συνδεδεμένο με το δικό σας. Δεκάδες διαφανή σωληνάκια διοχετεύουν το αίμα

¹ HARE 1975, 202-203.

² PARENT 1986, vii.

³ THOMSON 1971.

του στις φλέβες και στις αρτηρίες σας από διάφορα σημεία. Ο διευθυντής του νοσοκομείου σας πληροφορεί πως ο διάσημος αυτός βιολιστής πάσχει από ολική νεφρική ανεπάρκεια. Τα αφοσιωμένα μέλη μιας αδιάστακτης Εταιρείας Φίλων της Μουσικής, σας ενημερώνει, αφού ερευνήσαν τα ιατρικά αρχεία και τους φακέλους εκατομμυρίων ανθρώπων, κατέληξαν σε εσάς ως τον μόνο συμβατό με τον βιολιστή οργανισμό, σας απήγαγαν και σας διασωλήνωσαν μαζί του. «Εάν το γνωρίζαμε», σας λέει ο διευθυντής, «σε καμία περίπτωση δεν θα είχαμε επιτρέψει να γίνει κάτι τέτοιο. Τώρα, όμως, αδυνατούμε να σας αποσυνδέσουμε από τον βιολιστή διότι, εάν συμβεί κάτι τέτοιο, είναι βέβαιον πως αυτός θα πεθάνει. Δίδουμε, βεβαίως, τεράστια σημασία στην ελευθερία σας και στη δυνατότητά σας να διαθέτετε το σώμα σας όπως εσείς επιθυμείτε, όμως η ζωή του βιολιστή έχει μεγαλύτερη αξία από την ελευθερία σας. Μην ανησυχείτε, όμως, μόνο εννέα μήνες θα χρειαστεί να μείνετε συνδεδεμένη με τον βιολιστή. Ύστερα από το διάστημα αυτό τα νεφρά του θα έχουν ιαθεί και θα μπορούν να διυλίζουν το αίμα του αποτελεσματικά. Τι είναι, άλλωστε, εννέα μήνες μπροστά σε μια ανθρώπινη ζωή;».⁴ Το επιχείρημα που αποπειράται να καταρρίψει η Judith Jarvis Thomson χρησιμοποιώντας την παραπάνω αναλογία είναι εξαιρετικά απλό: η ηθική αξία της ανθρώπινης ζωής είναι τέτοια, ώστε –σε περίπτωση σύγκρουσης– να υπερακοντίζει οποιαδήποτε άλλη αξία, συμπεριλαμβανομένης και αυτής που προσδίδουμε στην ελευθερία και την αυτοδιάθεσή μας. Η έγκυος, επομένως, θα όφειλε να παραιτηθεί από το ηθικό της δικαίωμα στην αυτοδιάθεση για εννέα μήνες, δεδομένου ότι η αποστέρηση του εν λόγω δικαιώματός της για το διάστημα αυτό κρίνεται ασήμαντο μέγεθος μπροστά στην ηθική αξία του αγαθού της ανθρώπινης ζωής που διακυβεύεται. Ωστόσο, ρωτά η Thomson, θα αισθανόταν κανένας ή καμία από εσάς πως έχει την ηθική υποχρέωση να παραμείνει για εννέα μήνες συνδεδεμένος/η με τον βιολιστή του παραδείγματός μας; Προφανώς όχι. Το δικαίωμα οποιουδήποτε στη ζωή, ισχυρίζεται η Thomson, δεν συνεπάγεται την ηθική νομιμοποίησή του να χρησιμοποιεί το σώμα ενός άλλου ανθρώπινου όντος. Η ηθική αξία της ζωής του αναισθητου βιολιστή δεν μπορεί σε καμία περίπτωση να άρει –έστω και προσωρινά– το ηθικό δικαίωμα που έкаστος εξ ημών διαθέτει στην αυτοδιάθεση και στον αυτοκαθορισμό του, ούτε μπορεί να υποχρεώσει το ηθικό πρόσωπο να *χρησιμοποιηθεί* ως μέσον, ώστε να διαφυλαχθεί το αγαθό της ζωής κάποιου άλλου. Η άμβλωση, κατ' αναλογίαν βεβαίως, στερεί το έμβρυο από τη δυνατότητα να

⁴ THOMSON 1971, 48-49.

χρησιμοποιεί κάτι –εν προκειμένω το σώμα της εγκύου– επί του οποίου, όμως, όπως καταδεικνύει η περίπτωση του αναίσθητου βιολιστή, το ίδιο το έμβρυο δεν διαθέτει κανένα ηθικό δικαίωμα.

Γενικώς, λέει η Thomson, κανένας δεν έχει την ηθική υποχρέωση να κάνει οτιδήποτε χάριν οιαδήποτε, παρεκτός και εάν έχει αναλάβει οικειοθελώς και ρητώς την αντίστοιχη υποχρέωση. «Εάν», γράφει η Thomson, «είμαι άρρωστη και βρίσκομαι στα πρόθυρα του θανάτου, και το μόνο που θα μπορούσε να με σώσει είναι το άγγιγμα του δροσερού χεριού του Henry Fonda στο πυρέσσον μέτωπό μου, ακόμη και σε αυτήν την περίπτωση δεν συνιστά ηθικό μου δικαίωμα να τύχω της φροντίδας του. Θα ήταν εξαιρετικά καλό εκ μέρους του να πετάξει από τη Δυτική Ακτή ως εδώ, ώστε να με βοηθήσει. Θα ήταν λιγότερο καλό, παρότι καλοπροαίρετο, εάν οι φίλοι μου πετούσαν ως τη Δυτική Ακτή και τον εξανάγκαζαν να έλθει μαζί τους. Ωστόσο, πάλι δεν θα είχα το δικαίωμα να τους ζητήσω να κάνουν κάτι τέτοιο για εμένα».⁵ Το εάν θα πράξουμε κάτι προς όφελος του συνανθρώπου μας ή όχι, λέει η Thomson, επαφίεται στην αγαθή μας προαίρεση, και τίποτε δεν μας υποχρεώνει ηθικά να ανταποκριθούμε στην ανάγκη του ή στο αίτημά του, εάν, βεβαίως, δεν έχουμε δεσμευθεί με οποιονδήποτε τρόπο πως θα το πράξουμε.⁶ Η εγκυος, λοιπόν, δεν έχει καμία ηθική υποχρέωση να διατηρήσει στη μήτρα της για εννέα μήνες το έμβρυο που κυφορεί, όπως ακριβώς κανένας από εμάς δεν υποχρεούται ηθικώς να διωλίζει επί εννέα μήνες το αίμα κάποιου διάσημου βιολιστή, ή όπως ο Henry Fonda δεν θα υποχρεούτο να μπει σε κόπο ώστε να σώσει τη ζωή μας.

Το ανωτέρω νοητό πείραμα της Thomson, όσο και εάν είναι ευφάνταστο και γοητευτικό, δεν θα μπορούσε να καυχάται εξίσου για την πειστικότητά του.⁷ Και τούτο διότι η αναλογία που χρησιμοποιεί δεν έχει την αποδεικτική αξία ενός λογικού επιχειρήματος, άπαξ και οι ομοιότητες που επισημαίνονται στις δύο περιπτώσεις που επικαλείται δεν είναι επαρκείς σε αριθμό και σε συνάφεια.

Κατ' αρχάς η εγκυος σπανίως συλλαμβάνει αδοκίτως ή ενάντια στην θέλησή της.⁸ Αυτό συμβαίνει μόνο σε περιπτώσεις βιασμού, οι οποίες απαιτούν εξέταση επί μιας εντελώς διαφορετικής ηθικής βάσης, αφού υπεισέρχονται αρκετές παράμετροι που δεν συντρέχουν σε άλλες περιπτώσεις. Συμβαίνει, επίσης, σε περιπτώσεις κατά τις οποίες οι κάθε λογής

⁵ THOMSON 1971, 55.

⁶ THOMSON 1971, 55.

⁷ HARE 1975, 201.

⁸ WARREN 1973.

τεχνικές αντισύλληψης αστοχούν, αλλά το ποσοστό αυτών είναι απειροελάχιστο και δεν αξίζει τον κόπο να το εντάξουμε στη συζήτησή μας. Ωστόσο, ας δεχθούμε πως σε αυτήν την τελευταία περίπτωση το επιχείρημα της Thomson φαίνεται ισχυρό. Ακόμη και τότε, όμως, ουδέποτε η γυναίκα ξυπνά έκπληκτη για να διαπιστώσει πως είναι έγκυος. Όσο μικρή και εάν είναι η πιθανότητα αποτυχίας της όποιας τεχνικής αντισύλληψης, όλοι γνωρίζουμε πως αυτή υφίσταται. Ως εκ τούτου, η γυναίκα έχει –ή οφείλει να έχει– ήδη εκ των προτέρων προσμετρήσει το ενδεχόμενο να συλλάβει. Συνεπώς, η ηθική επιλογή της να προσφύγει στην άμβλωση ενσωματώνει προϋπάρχουσες ηθικές αντιλήψεις που σχετίζονται με την ίδια την κυοφορία, και όχι με την απεμπόληση της προσωπικής της ελευθερίας και της δυνατότητας να διαθέτει το σώμα της όπως αυτή επιθυμεί.

Εκτός των παραπάνω, η αναλογία της Thomson αποτυγχάνει να ενσωματώσει τα όποια ηθικά συναισθήματα η έγκυος είναι αναμενόμενο να τρέφει απέναντι στο κυοφορούμενο έμβρυο, τα οποία, ασφαλώς, είναι πολύ διαφορετικά από εκείνα που θα μπορούσαμε να υποθέσουμε πως κάποιος τρέφει προς έναν άγνωστο σε αυτόν αναισθητο βιολιστή. Σε ό,τι αφορά, επί παραδείγματι, στο βιολιστή, θα μπορούσαμε ενδεχομένως κάθετα να αρνηθούμε τη συνδρομή μας, και να είμαστε *βέβαιοι* πως δεν περιπίπτουμε σε κάποιο ηθικό σφάλμα. Αυτό, ωστόσο, δεν ισχύει για την έγκυο γυναίκα που αποφασίζει να διακόψει την εγκυμοσύνη της, επιλογή έναντι της οποίας είναι *απολύτως εύλογο* η κυοφορούσα να διακατέχεται από *ηθική αμφιθυμία*,⁹ αφού το έμβρυο αποτελεί σάρκα εκ της σαρκός της και είναι φύσει εξαρτημένο από αυτήν, ενώ ο βιολιστής είναι ένα ξένο άτομο, το οποίο συνδέεται με αυτήν μόνον συγκυριακά.¹⁰ Το έμβρυο, δηλαδή, είναι *το δικό της* έμβρυο και δεν θα μπορούσε να είναι το έμβρυο καμίας άλλης γυναίκας, ενώ ο βιολιστής δεν είναι *ο δικός της* βιολιστής, αφού μόνο η κακή του τύχη και η συμπτωματική συμβατότητά του με την απαχθείσα τον συνδέουν με αυτήν.¹¹ Παράλληλα, η εγκυμοσύνη αποτελεί για τη γυναίκα μια εντελώς φυσιολογική και φυσική κατάσταση, ενώ η διασωλήνωσή της με τον αναισθητο βιολιστή είναι εντελώς αφύσικη.

Περαιτέρω, η σχέση της εγκύου με το έμβρυο που κυοφορεί είναι *ουσιωδώς* διαφορετική από τη σχέση του Henry Fonda με κάποιο άγνωστο

⁹ Ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα είναι η πραγμάτευση από τη Jacquelin Scott του ζητήματος της *ηθικής αμφιθυμίας* έναντι της *ηθικής βεβαιότητας* σε ό,τι αφορά στην άμβλωση. Βλ. SCOTT 1989, 320.

¹⁰ PARKS 2006, 675.

¹¹ SCHWARZ 1990, κεφ. 8.

σε αυτόν πρόσωπο· η πρώτη είναι *άμεση, πραγματική και απτή* στο μέγιστο βαθμό που μπορεί να γίνει απτή μια σχέση –το έμβρυο βρίσκεται *μέσα στην γυναίκα*, αποτελεί τμήμα του σώματός της· αντιθέτως, η σχέση του Henry Fonda με τον ασθενή είναι *ιδεατή* και υφίσταται *κατ’ αφαίρεση*–σχετίζεται μαζί του ακριβώς στο βαθμό κατά τον οποίο σχετίζεται με οποιοδήποτε άλλο ανθρώπινο ον, του οποίου η ύπαρξη δεν έτυχε ποτέ να υποπέσει στην αντίληψή του καθ’ οιονδήποτε τρόπο: απλώς μετέχουν και οι δύο στο είδος *homo sapiens*. Είναι προφανές ότι απλώς και μόνο η συμμετοχή σε κάποιο είδος, όσο και αν επιβάλλει ορισμένες ηθικές υποχρεώσεις του ατόμου προς το είδος του, δεν μπορεί να καταστεί σταθερό έδαφος θεμελίωσης *συγκεκριμένων θετικών καθηκόντων* προς ένα έκαστο μέλος του είδους, αλλά περισσότερο επιφορτίζει το ηθικό πρόσωπο με *αρνητικά καθήκοντα* γενικής φύσεως. Τουτέστιν, ακριβώς επειδή ο καθένας από εμάς μετέχει στο είδος *homo sapiens*, υποχρεούται ηθικώς έναντι του είδους του να *μην καταστρέφει* τον πλανήτη που είναι περιουσία όλων, να *μην δέχεται* τη χρησιμοποίηση όπλων μαζικής καταστροφής, να *απορρίπτει* τη μισανθρωπία και τη μισαλλοδοξία κλπ. Τα ηθικά καθήκοντα από τη φύση τους λαμβάνουν θετικό πρόσημο μόνο χάρη στην *εγγύτητα* των ηθικών προσώπων, αφού είναι αποτέλεσμα κοινωνικής σύμβασης, προϋπόθεση της οποίας είναι μια δεδομένη και πολύ συγκεκριμένη κοινωνία που δεν υφίσταται κατ’ αφαιρέσειν, αλλά ως απτή πραγματικότητα. Η *εγγύτητα* αυτή εξ ορισμού υφίσταται μεταξύ της μητέρας και του εμβρύου που εκείνη κυοφορεί, αλλά απουσιάζει σε ό,τι αφορά στον ασθενή και σε κάποιο ξένο πρόσωπο, το οποίο βρίσκεται στην άλλη άκρη της γης.

Πέραν αυτών, δεν θα μπορούσε κανείς εύκολα να αντιπαρέλθει το γεγονός πως στις περισσότερες περιπτώσεις εγκυμοσύνης –εκτός ορισμένων, κυρίως αυτών κατά τις οποίες η εγκυμοσύνη επέρχεται ως αποτέλεσμα βιασμού– λανθάνει ή υποδηλώνεται σαφώς μια *άρρητη δέσμευση* της εγκύου προς το κυοφορούμενο, κυρίως λόγω του ότι η γυναίκα *δέχθηκε* να καταστεί έγκυος, ή, έστω, να διακινδυνεύσει την πιθανότητα της εγκυμοσύνης. Με άλλα λόγια, τη στιγμή της σύλληψης η έγκυος *ήταν εκεί*, συμμετείχε, είχε επίγνωση, και ενδεχομένως συναίνεσε. Πολλές φορές η *από κοινού με άλλους* εμπλοκή του ηθικού προσώπου σε μια κατάσταση προσγράφει σε αυτό ηθικές υποχρεώσεις έναντι των υπολοίπων εμπλεκόμενων, παρότι το ίδιο το ηθικό πρόσωπο δεν τις αναλαμβάνει οικειοθελώς, ή δεν τις αποδέχεται ρητώς.¹² Κάποιος εποχούμενος, επί παραδείγματι, που –άθελά του και παρότι είχε λάβει όλα τα απαραίτητα μέτρα

¹² GENSLER 1986, 88 κ.ε.

ώστε να μην συμβεί κάτι τέτοιο– κτυπά με το όχημά του έναν πεζό, αυτομάτως αποκτά ηθικές υποχρεώσεις έναντι αυτού, ακόμη και αν υπεύθυνο για το ατύχημα είναι το θύμα. Αντίστοιχα, τα τέκνα έχουν ηθικές υποχρεώσεις έναντι των γονέων τους, παρότι δεν τις έχουν αναλάβει ρητώς ή οικειοθελώς, ακριβώς *δυνάμει της κατάστασης* –του γεγονότος, δηλαδή, πως αποτελούν τέκνα των συγκεκριμένων γονέων– και *μόνον*. Ο Henry Fonda, αντίθετα, τη στιγμή που ο άγνωστος σε αυτόν άνθρωπος νόσησε ήταν απών, αγνοούσε το γεγονός, ουδεμία συμμετοχή είχε στην εκδήλωση ή την εξέλιξη της νόσου και, γενικώς ειπείν, με κανέναν τρόπο δεν ενεπλάκη σε κοινή κατάσταση με τον νοσούντα. Η απροθυμία του να συνδράμει φαντάζει *πολύ πιο εύλογη* ηθικώς από την αντίστοιχη της εγκύου να διατηρήσει την κύησή της. Αλλά και ως ηθικές επιλογές, τα δύο ενδεχόμενα εμπίπτουν σε διαφορετικές ηθικές κατηγορίες: αυτή του Henry Fonda αποτελεί *παράλειψη*, εκείνη της εγκύου συνιστά *πράξη*. Είναι, τουλάχιστον, άστοχο εκ μέρους της Thomson να χρησιμοποιεί μια περίπτωση κατά την οποία το ηθικό πρόσωπο παραλείπει να ενεργήσει, για να τεκμηριώσει μια αντίστοιχη κατά την οποία το ηθικό ον καλείται να πράξει.

Αστοχία αποτελεί, επίσης, η μονοδιάστατη αντιμετώπιση του γεγονότος της εγκυμοσύνης, η οποία υποφώσκει στη διατύπωση της Thomson. Γενικώς ειπείν, οι στοχαστές που προσεγγίζουν ηθικώς το ζήτημα των αμβλώσεων εστιάζοντας στο δικαίωμα της εγκύου γυναίκας για αυτοδιάθεση, δίνουν πολύ συχνά την εντύπωση πως τείνουν να υιοθετούν την αντίληψη περί *αμόμου συλλήψεως*. Αντιλαμβάνονται, ορισμένως, την εγκυμοσύνη ως κάτι που αφορά *αποκλειστικά* στο έμβryo και στην γυναίκα που το κυοφορεί, αποκλείοντας από την ευρύτερη εικόνα οποιοδήποτε άλλο πρόσωπο: η γυναίκα συλλαμβάνει, αυτή κυοφορεί, η ίδια αποφασίζει εάν θα ολοκληρώσει ή θα διακόψει την κύησή της, και εκείνη είναι που επωμίζεται το ηθικό βάρος της όποιας επιλογής της. Ως εκ τούτου, ηθικώς υπόλογη μπορεί να είναι είτε μόνο έναντι του εαυτού της, είτε του εμβρύου που φέρει, ή αμφοτέρων. Αυτό, εντούτοις, δεν φαίνεται να ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα, *άπαξ* και η σύλληψη –στην πραγματική ζωή– ουδέποτε είναι αποτέλεσμα παρθενογενέσεως. Οι ηθικές σχέσεις στις οποίες η έγκυος *δυνάμει της κατάστασής της* εμπλέκεται, είναι πολύ πιο σύνθετες από όσο θεωρούν οι διανοητές που εστιάζουν στο δικαίωμα της γυναίκας για αυτοδιάθεση. Για να το αποδείξουμε, ας μετέλθουμε το ίδιο παράδειγμα που χρησιμοποιεί η Thomson. Ας υποθέσουμε, χάριν της συζητήσεως, πως ο Henry Fonda όντως *έχει* την ηθική υποχρέωση να συνδράμει τον άγνωστο στον ίδιο ασθενή. Η ηθική δέ-

σμευσή του, στην περίπτωση αυτή, υφίσταται *μόνον έναντι του ασθενούς* και κανενός άλλου. Η έγκυος γυναίκα, αντίθετα, δεν δεσμεύεται ηθικώς *μόνον έναντι του εμβρύου, αλλά και έναντι ενός τρίτου προσώπου, του μελλοντικού πατέρα, ο οποίος σίγουρα συμμετείχε στη σύλληψη διαθέτοντας το γενετικό του υλικό, ενδεχομένως επένδυσε συναισθηματικά στην προοπτική να τεκνοποιήσει, διαθέτει δικαιώματα επί του κυοφορούμενου και νομιμοποιείται να ενδιαφέρεται για την τύχη του.* Μιλώντας αλληγορικά –στο πλαίσιο ακριβώς που χρησιμοποιεί η Thomson– θα μπορούσαμε να πούμε πως πλάι στο κρεβάτι του ετοιμοθάνατου ασθενούς του εν λόγω παραδείγματος βρίσκεται και ένα τρίτο πρόσωπο, το οποίο δικαιούται ηθικώς να απαιτήσει τη συνδρομή του Henry Fonda, και έναντι του οποίου αυτός ο τελευταίος φαίνεται να έχει ορισμένες ηθικές υποχρεώσεις, ακριβώς διότι με κάποιον τρόπο συνεβλήθη κάποτε μαζί του, συνομολογώντας τις εν λόγω υποχρεώσεις.¹³ Για την Thomson, ωστόσο, το τρίτο αυτό πρόσωπο (ο πατέρας) είναι εντελώς αόρατο, αφού αυτή δείχνει να παραβλέπει εντελώς το γεγονός πως η εγκυμοσύνη δεν αποτελεί κατάσταση στην οποία η γυναίκα περιέρχεται *από του αυτομάτου*, αλλά αποτέλεσμα διαδικασίας στην οποία συμμετέχει και ένα άλλο πρόσωπο, ο υποψήφιος πατέρας.

Υιοθετώντας, ωστόσο, την ανωτέρω επισφαλή –κατά τη γνώμη μου– συλλογιστική, η Thomson αντιμετωπίζει την κυοφορούσα που επιλέγει να μην διακόψει την κύησή της ως *αγαθό Σαμαρείτη*, ως ηθικό πρόσωπο, δηλαδή, που επιτυγχάνει να υπερβεί τις ηθικές υποχρεώσεις του προς το έμβρυο που κυοφορεί, και να κινηθεί πέραν αυτών,¹⁴ ακριβώς όπως ο καλός Σαμαρείτης της παραβολής υπερέβη τα ηθικά του καθήκοντα προς τον συνάνθρωπο και ενήργησε όχι *ως υποχρεούτο* από την κρατούσα –κατά την εποχή και στη συγκεκριμένη κοινωνία – σύμβαση, αλλά όπως ο ίδιος θεωρούσε ότι *όφειλε*, αφού έτσι υπαγόρευε η φωνή της συνείδησής του. Εντούτοις, είναι προφανές πως η εγκυμοσύνη δημιουργεί συγκεκριμένες ηθικές υποχρεώσεις στην έγκυο, τόσο απέναντι στο κυοφορούμενο έμβρυο όσο και προς τον περίγυρό της,¹⁵ *τις οποίες καμία έγκυος δεν είναι υποχρεωμένη να υπερβεί ώστε να συνεχίσει να κυοφορεί*: οφείλει απλώς να ανταποκριθεί σε αυτές. Για να το επιτύχει οφείλει *μόνον* να διατηρήσει την κατάστασή της σταθερή, χωρίς να χρειάζεται να πράξει τίποτα περισσότερο. Για τον λόγο αυτό δεν μπορούμε να χαρακτηρίσου-

¹³ WESLEY 1975, 339-340.

¹⁴ BOONIN 2003, 133-134.

¹⁵ HERSHENOV 2001.

με μια έγκυο *αγαθή*, τουλάχιστον κατ' αναφορά προς τον τρόπο με τον οποίον κυοφορεί, ούτε, άλλωστε, μπορούμε να ιεραρχήσουμε την αγαθότητα περισσοτέρων της μιας εγκύων γυναικών *ως τέτοιων*, να ισχυρισθούμε, δηλαδή, πως η τάδε είναι *καλύτερη έγκυος* από τη δείνα, ή πως εκείνη είναι *ηθικώς απαράμιλλη ως προς τον τρόπο που κυοφορεί*.

Ο αγαθός Σαμαρείτης, αντίθετα, όντως ακολουθεί την εσωτερική φωνή της ηθικής του συνείδησης και κινείται πέραν του πλαισίου που περιγράφουν οι όποιες συμβατικές ηθικές υποχρεώσεις του προς τον συνάνθρωπο, καθώς και τα εξ αυτών αντιστοίχως απορρέοντα δικαιώματα του συνανθρώπου του. Η ηθική αξία της πράξης του δεν έγκειται στον εκ μέρους του σεβασμό των όποιων δεδομένων ηθικών παραδοχών, αλλά στην υπέρβασή τους. Ο βαθμός κατά τον οποίον ο Σαμαρείτης θα υπερβεί την ηθική πραγματικότητα που του προσφέρεται καθορίζει και το ύψος της ηθικής του υπεροχής. Θα μπορούσαμε, επί παραδείγματι, στην περίπτωση που οι Σαμαρείτες ήταν δύο, να αξιολογήσουμε και να ιεραρχήσουμε την αγαθότητά τους με γνώμονα τον βαθμό κατά τον οποίον υπερέβησαν τις –από την κοινωνική σύμβαση καθορισμένες– ηθικές τους υποχρεώσεις προς τον πάσχοντα συνάνθρωπό τους. Ο αγαθός Σαμαρείτης της παραβολής περιέθαλψε τον τραυματισμένο οδοιπόρο και τον μετέφερε πάνω στο υποζύγιό του μέχρι το κοντινότερο πανδοχείο, όπου πλήρωσε ώστε ο τραυματίας να τύχει της καλύτερης δυνατής φροντίδας. Το γεγονός πως, *παρότι δεν υποχρεούτο ηθικώς*, ενήργησε κατ' αυτόν τον τρόπο, είναι ακριβώς εκείνο που τον καθιστά *αγαθό*. Ας υποθέσουμε, τώρα, πως ο ίδιος αυτός Σαμαρείτης της παραβολής περνά *πεζός* από το σημείο που κείται ο τραυματίας. Σπεύδει να του προσφέρει νερό, τροφή, κάνει ό,τι μπορεί για να επουλώσει τις πληγές του, του αφήνει χρήματα ώστε, εάν περάσει κάποιο караβάνι, να μπορεί να πληρώσει για να μεταφερθεί σε ασφαλές μέρος. Ο Σαμαρείτης, ωστόσο, δεν έχει υποζύγιο, ο χρόνος τον πιέζει και, για τους λόγους αυτούς, εγκαταλείπει τον τραυματία. Ο ήρωας της ιστορίας μας παύει να θεωρείται *αγαθός*; Ασφαλώς όχι. Ας υποθέσουμε, *πάλι*, πως λίγη ώρα αργότερα περνά *πεζός* ένας άλλος Σαμαρείτης. Αντιλαμβάνεται πως, παρά τις φροντίδες που ήδη έχει δεχθεί, ο τραυματίας θα πεθάνει εάν μείνει στην ερημιά. Φορτώνεται, λοιπόν, τον τραυματία στους ώμους του και, με κίνδυνο και ο ίδιος να καταρρεύσει ή να καθυστερήσει τόσο, ώστε τα εφόδιά του να εξαντληθούν, διασχίζει μεγάλη απόσταση για να τον μεταφέρει στο πλησιέστερο πανδοχείο. Ο δεύτερος αυτός Σαμαρείτης αναντίρρητα είναι *αγαθότερος* του πρώτου, διότι με προσωπικό κόστος και με κίνδυνο της δικής του ζωής διέσωσε τον αναξιοπαθόντα που βρέθηκε στο δρόμο του, υπερβαίνοντας σε μεγαλύτερο

βαθμό από τον πρώτο τις –κοινωνικά επιβεβλημένες– ηθικές υποχρεώσεις του έναντι του συνανθρώπου του.

Η διαβάθμιση αυτή της ηθικής υπεροχής, η οποία είναι απολύτως εύλογη σε ό,τι αφορά στους δύο Σαμαρείτες, είναι εντελώς αδύνατη στην περίπτωση δύο γυναικών που κυοφορούν. Μπορούμε να κάνουμε λόγο για μια *κακή* έγκυο, όταν αυτή, επί παραδείγματι, καπνίζει, κάνει χρήση ναρκωτικών ουσιών ή καταναλώνει αλόγιστα αλκοόλ, και τούτο διότι αποτυγχάνει να ανταποκριθεί στις υποχρεώσεις της προς την κατάσταση της και το έμβρυό της. Εάν, αντίθετα, ανταποκρίνεται επιτυχώς στις υποχρεώσεις της, το γεγονός αυτό δεν την καθιστά *αγαθή* –με τον τρόπο, τουλάχιστον, που καθίσταται ο Σαμαρείτης– διότι σε καμία περίπτωση δεν υπερβαίνει το ηθικό της καθήκον ώστε να το πράξει. *Απλώς κάνει αυτό που υποτίθεται ότι πρέπει να κάνει οποιαδήποτε έγκυος γυναίκα*. Ο Σαμαρείτης, αντίθετα, είναι *αγαθός*, διότι κάνει κάτι πολύ περισσότερο από αυτό που υποτίθεται πως πρέπει να κάνει κάποιος Σαμαρείτης, όπως, τουλάχιστον, η Thomson αντιλαμβάνεται τι οφείλει ηθικώς να πράττει κάποιος και τι όχι. Βλέπουμε, λοιπόν, πως η αναλογία της Thomson γενικώς εξωθείται πέραν των ορίων αντοχής της.¹⁶

Ένας άλλος σύγχρονος ηθικός φιλόσοφος, ο αυστραλός Peter Singer, αμύντωρ των αμβλώσεων ως ηθικής επιλογής για την έγκυο, εστιάζει στην ιδιότητα του προσώπου, και διερευνά τον βαθμό στον οποίο το έμβρυο μπορεί να θεωρηθεί φορέας της ιδιότητας αυτής. Λαμβάνει ως βάση της συλλογιστικής του τη θέση πως τα ηθικά δικαιώματα και οι ηθικές υποχρεώσεις αφορούν αποκλειστικά και μόνο σε ηθικά πρόσωπα. Ως εκ τούτου, εάν το έμβρυο συνιστά *πρωτίστως* πρόσωπο, και *κατόπιν* ηθικό πρόσωπο, τότε είναι δυνατόν τόσο εμείς να έχουμε έναντι αυτού ηθικές υποχρεώσεις, όσο και το ίδιο να εκλαμβάνεται ως φορέας ηθικών δικαιωμάτων.¹⁷ Ο Singer εκτιμά πως για να θεωρηθεί ένα ον πρόσωπο, κατ' αρχάς πρέπει αυτό να διακρίνεται από διαρκή αυτοσυνειδησία.¹⁸ Με άλ-

¹⁶ WILAND 2000, 467.

¹⁷ SINGER 1996, 191.

¹⁸ Ο Singer ουσιαστικά υιοθετεί και εμβαθύνει στις επί του θέματος αντίστοιχες αντιλήψεις του Tooley, ο οποίος εστιάζει στην ιδιότητα της λογικότητας ως κριτηρίου ηθικής αξιολόγησης της άμβλωσης. Ο Dworkin, αντίστοιχα, χρησιμοποιεί το κριτήριο της πνευματικής δραστηριότητας, το οποίο κατεβάζει το χρονικό όριο της ηθικώς αποδεκτής άμβλωσης στην 22^η-24^η εβδομάδα της κύησης. Κατ' αυτόν μόνο τα άτομα στα οποία αναγνωρίζονται συμφέροντα μπορούν να θεωρούνται φορείς ηθικών δικαιωμάτων, και για να έχει κάποιος συμφέροντα πρέπει να διαθέτει πνευματικό κόσμο, βλ. TOOLEY 1972· DWORKIN 1992, 403.

λα λόγια, να διαθέτει μνήμη του παρελθόντος του, συναίσθηση του παρόντος του και προσδοκίες για το μέλλον, διατηρώντας, παράλληλα, την αίσθηση μιας –έστω στοιχειώδους– ταυτότητας και στις τρεις αυτές χρονικές βαθμίδες.¹⁹ Το έμβρυο, όμως, λέει ο Singer, ουδόλως διαθέτει αυτού του είδους την αυτοσυνειδησία. Μάλιστα, αυτή επέρχεται σε απολύτως στοιχειώδη μορφή μετά την γέννηση, κατά τον τρίτο μήνα της ζωής του βρέφους. Ως εκ τούτου, τόσο η άμβλωση όσο και η βρεφοκτονία, ισχυρίζεται ο Singer, δεν θα μπορούσαν, τουλάχιστον *prima facie*, να απαξιωθούν ηθικώς, αφού τόσο το έμβρυο όσο και το νεογνό –μέχρι, τουλάχιστον, τον τρίτο μήνα της ζωής του– δεν αποτελούν πρόσωπα, άρα ούτε ηθικά πρόσωπα και, όπως είπαμε, μόνο τα ηθικά πρόσωπα θεωρούνται φορείς ηθικών δικαιωμάτων, ενώ ηθικές υποχρεώσεις έχουμε μόνο έναντι των ηθικών προσώπων. Άρα, ούτε το έμβρυο έχει οποιοδήποτε ηθικό δικαίωμα στη ζωή, ούτε εμείς οποιαδήποτε ηθική υποχρέωση να σεβαστούμε τη ζωή του.

Η πιθανότητα –ή, ακόμη, και η βεβαιότητα– πως το έμβρυο κάποια στιγμή θα εξελιχθεί σε πρόσωπο δεν επιβάλλει την εκ μέρους μας αναγνώριση στο έμβρυο *per se* ηθικής αξίας, διότι, εάν σκεφτόμασταν με τον τρόπο αυτό, τότε θα έπρεπε να αναγνωρίζουμε αντίστοιχη ηθική αξία στο ωάριο και το σπερματοζωάριο *per se*, αφού αυτά, εάν δεν εμποδισθεί η ένωσή τους, νομοτελειακά εξελίσσονται σε πρόσωπο. Εάν υιοθετούσαμε την εν λόγω συλλογιστική, υποστηρίζει ο Singer, θα έπρεπε να καταδικάζουμε ηθικώς όχι μόνον την αντισύλληψη, αλλά ακόμη και την αποχή από την αναπαραγωγική πράξη,²⁰ αφού τόσο η άμβλωση όσο και η αποχή αποτρέπουν τη δημιουργία ενός προσώπου. Ουσιαστικά ο Singer στο σημείο αυτό κάνει χρήση της αρχής της *ηθικής συμμετρίας* του Tooley σε ό,τι αφορά στην άμβλωση και στη βρεφοκτονία,²¹ η οποία έχει ως εξής: «Έστω πως C είναι αιτιώδης διαδικασία, η οποία φυσιολογικά οδηγεί στο αποτέλεσμα E. Έστω, επίσης, πως A είναι η πράξη που πυροδοτεί την διαδικασία C, και B μια άλλη πράξη που προϋποθέτει ελάχιστη προσπάθεια, και σταματά την διαδικασία C προτού επέλθει το αποτέλεσμα E. Έστω, περαιτέρω πως οι πράξεις A και B δεν έχουν άλλες συνέπειες, και πως το αποτέλεσμα E είναι το μόνο ηθικώς βαρύνον παρακολούθημα της διαδικασίας C. Στην περίπτωση αυτή δεν υπάρχει ηθική διαφοροποίηση μεταξύ της εκούσιας επιτέλεσης της πράξης B και της εκούσιας αποχής από

¹⁹ SINGER 1993, 182.

²⁰ SINGER 1993, 182.

²¹ SINGER & KUHSE 1985, 1.

την πράξη Α, υπό την προϋπόθεση πως το κίνητρο και στις δύο περιπτώσεις είναι το ίδιο». ²² Με άλλα λόγια, εάν η δημιουργία *έλλογης συνείδησης*²³ (E) είναι το μόνο ηθικώς βαρύνον αποτέλεσμα της σύλληψης (C), τότε δεν δύναται να υπάρξει σημαντική διαφοροποίηση στην ηθική αξιολόγηση της αποχής από την αναπαραγωγική πράξη (A) και στη διακοπή της κύησης (B), υπό την προϋπόθεση πως οι επιλογές αυτές δεν έχουν άλλες ηθικώς βαρύνουσες συνέπειες πέρα από τη δημιουργία –ή μη– έλλογης συνείδησης. Απαξ, λοιπόν, και η αποχή από την αναπαραγωγική πράξη²⁴ δεν καταδικάζεται ηθικώς, με βάση την αρχή της ηθικής συμμετρίας το ίδιο θα πρέπει να συμβαίνει και σε ό,τι αφορά στη διακοπή της κύησης,²⁵ αφού και οι δύο ηθικές επιλογές μοιράζονται το ίδιο κίνητρο και αποσκοπούν στο να εμποδίσουν την επέλευση του ίδιου αποτελέσματος.

Οι παραπάνω θέσεις του Singer είναι εξαιρετικά προκλητικές και έχουν γίνει αιτία να κατηγορηθεί ο φιλόσοφος για νεοφασιστικές ιδέες και ηθικό ολοκληρωτισμό. Πέραν των αιτιάσεων αυτών, οι αντιλήψεις του στηρίζονται σε καταφανώς σαθρό φιλοσοφικό υπόβαθρο. Και τούτο διότι η μείζων προκειμένη του συλλογισμού του, εκείνη, δηλαδή, που υποθέτει πως ηθικές υποχρεώσεις δύναται να υφίστανται μόνο έναντι ηθικών προσώπων, δεν ευσταθεί. Όλοι μας, συγκεκριμένα, θεωρούμε πως έχουμε ηθικές υποχρεώσεις έναντι των συνανθρώπων μας που βρίσκονται σε κωματώδη κατάσταση, παρότι αυτοί δεν διαθέτουν συνείδηση του εαυτού τους μέσα στο χρόνο. Και, ενώ ενδεχομένως δεν τους εκλαμβάνουμε διόλου ως ηθικά πρόσωπα, ωστόσο θεωρούμε πως υποχρεούμεθα ηθικώς να τους παράσχουμε την καλύτερη δυνατή φροντίδα και να τους μεταχειριστόμαστε με αξιοπρέπεια. Το ίδιο συμβαίνει και έναντι των νεκρών. Η ηθική μας περιγράφει συγκεκριμένες υποχρεώσεις έναντι αυτών, παρότι σε καμία περίπτωση δεν αποτελούν πλέον ηθικά πρόσωπα. Έτσι, επί παραδείγματι, θεωρούμε ηθικώς απαράδεκτο να τους εκθέτουμε, να αποκόπτουμε τα μέλη τους ακόμη και εάν πρόκειται αυτά να χρησιμοποιηθούν για ιατρικούς σκοπούς,²⁶ ή να τους αφήνουμε άταφους. Ο νεκρός μπορεί να μην διαθέτει πλέον ηθικά δικαιώματα, όμως εμείς διατηρούμε ηθικές υποχρεώσεις έναντι αυτού. Αντιστοίχως, το έμβρυο ή το

²² TOOLEY 1972, 58.

²³ Με τον όρο αυτό αναφέρομαι σε ένα έλλογο ανθρώπινο ον που διαθέτει συνείδηση του εαυτού του.

²⁴ Χρησιμοποιώ τον όρο *αναπαραγωγική πράξη* και όχι *ερωτική*, για να αποκλειστούν οι περιπτώσεις κατά τις οποίες η γενετήσια πράξη δεν αποσκοπεί στην τεκνοποιία.

²⁵ TRAMMELL 1976, 306-307.

²⁶ RENTELN 2001, 1006-1007.

νεογνό ενδέχεται να μην αποτελούν ηθικά πρόσωπα, όμως εμείς μπορούμε, παρόλα αυτά, να αναγνωρίζουμε στους εαυτούς μας ηθικές υποχρεώσεις προς αυτά.

Σε ό,τι δε αφορά στην εκ μέρους του Singer επίκληση της αρχής της ηθικής συμμετρίας, η δόμηση της θέσης του πάσχει ως προς την ευστάθεια των δεδομένων που χρησιμοποιεί. Συγκεκριμένα, η εν λόγω αρχή –όπως και κάθε άλλη επιστημονική αρχή– βασίζει το κύρος της στον τρόπο λειτουργίας των μεταβλητών της. Ορισμένως, για να ελέγξουμε το κύρος της μεταβλητής που μας ενδιαφέρει –εν προκειμένω της ηθικής αξίας ή απαξίας της άμβλωσης σε σχέση με την αντίστοιχη της αποχής από την αναπαραγωγική πράξη– οφείλουμε να διατηρήσουμε τις υπόλοιπες μεταβλητές σταθερές, κάτι, ωστόσο, που δεν φαίνεται να συμβαίνει στην υπό εξέταση περίπτωση. Η μεταβλητή που θα έπρεπε να παραμένει σταθερή –και, όπως σκοπεύω να αποδείξω, δεν παραμένει– είναι αυτή που αφορά στο κοινό κίνητρο των δύο επιλογών. Ο Tooley –και, συνακόλουθα, ο Singer– υποθέτει πως τόσο αυτός που απέχει από την αναπαραγωγική πράξη, όσο και εκείνος που προσφεύγει στην άμβλωση, αποσκοπούν *αποκλειστικά και μόνο* στη ματαίωση της δημιουργίας ενός έλλογου όντος. Η προϋπόθεση αυτή, όμως, περιορίζει το κύρος της αρχής σε μια περιοχή της ανθρώπινης εμπειρίας τόσο στενή, ώστε δεν είναι καν άξια συζήτησης. Και τούτο διότι ανάμεσα στους ανθρώπους που απέχουν από την αναπαραγωγική πράξη, μόνο ένα απειροελάχιστο ποσοστό επιθυμεί διά της αποχής του αυτής να λειτουργήσει ανασχετικά ως προς τη δημιουργία έλλογων όντων, τη διαιώνιση, δηλαδή, της ύπαρξης του είδους *homo sapiens*, ή να εμποδίσει τη μετεξέλιξη των σπερματοζωαρίων ή των ωαρίων που φέρει σε έλλογη συνείδηση. Κάποιος μπορεί να απέχει επειδή δεν έχει βρει κατάλληλο σύντροφο, άλλος επειδή δεν αισθάνεται ο ίδιος έτοιμος να τεκνοποιήσει, ή επειδή φοβάται τις σεξουαλικά μεταδιδόμενες ασθένειες κλπ. *Σχεδόν κανένας*, όμως, δεν απέχει από την αναπαραγωγική πράξη επειδή συνειδητά επιθυμεί γενικώς να μην τεκνοποιήσει, να μην παραγάγει, δηλαδή, όπως το θέτει ο Tooley, ένα νέο έλλογο ον. Αντίθετα, *όλες οι γυναίκες* που προσφεύγουν στην άμβλωση (λέω «που προσφεύγουν» για να αποκλείσω τις περιπτώσεις κατά τις οποίες η άμβλωση επιβάλλεται για ιατρικούς λόγους) επιθυμούν να μην προχωρήσουν στην γέννηση του εμβρύου που κυοφορούν. Το κίνητρο, ως εκ τούτου, της αποχής από την αναπαραγωγική πράξη είναι εντελώς διαφορετικό από το αντίστοιχο της προσφυγής στην άμβλωση, με αποτέλεσμα η αρχή της ηθικής συμμετρίας να μην μπορεί να τύχει εφαρμογής στη συγκεκριμένη περίπτωση, αφού δεν ικανοποιείται η προϋπόθεση της σταθερότητας των υπο-

λοιπών μεταβλητών.

Το επιχείρημα του Singer, τέλος, χαρακτηρίζεται από το εγγενές πρόβλημα που διακρίνει κάθε ηθική προσέγγιση η οποία επικαλείται την οντολογική της θεμελίωση. Συγκεκριμένα, οι απόπειρες θεμελίωσης της ηθικής επί μιας συγκεκριμένης οντολογικής βάσης οδηγούν αναπόφευκτα στην ψευδαίσθηση πως η ηθική μπορεί να διακρίνεται από ακλόνητη σταθερότητα, και πως τα πορίσματα και οι θέσεις της διαθέτουν μόνιμο κύρος, το οποίο αντλούν από μια πραγματικότητα που υπερβαίνει τη ρευστότητα του καθημερινού γίνεσθαι. Με άλλα λόγια, καταλήγουμε να λέμε πως η άμβλωση μπορεί (ή δεν μπορεί) να δικαιώνεται ηθικώς, είτε επειδή η έγκυος είναι (ή δεν είναι) αυτόνομο ον, είτε επειδή το έμβρυο χαρακτηρίζεται (ή δεν χαρακτηρίζεται) από τα τάδε ή δείνα γνωρίσματα της ουσίας του. Αυτό, ωστόσο, δεν είναι ορθό. Διότι ανεξάρτητα από το εάν το έμβρυο αποτελεί πρόσωπο ή όχι, είναι δυνατόν εμείς, που θεωρούμε δεδομένο πως οι ίδιοι αποτελούμε ηθικά πρόσωπα, να διαθέτουμε έναντι αυτού ηθικές υποχρεώσεις. Η ηθική αποτελεί κοινωνική σύμβαση, πρωταρχικός σκοπός της οποίας είναι να παρακολουθεί τις ανθρώπινες ανάγκες και να προσαρμόζεται σε αυτές. Οι ηθικές αξίες δεν είναι ουσίες αυθυπόστατες, αντίθετα εμφανίζονται μαζί με τον αξιολογητή, υπάρχουν μόνο στη σκέψη μας και αφορούν στον τρόπο που αλληλεπιδρούμε με τους συνανθρώπους μας. Προορισμός τους είναι η δημιουργία ενός πλέγματος κοινωνικών σχέσεων, εντός του οποίου η ζωή θα καθίσταται –ει μη τι άλλο– άξια να βιωθεί. Οι περί την άμβλωση αντιλήψεις του Singer δεν ανταποκρίνονται στην απαίτηση αυτή, αφού απενοχοποιούν τη βρεφοκτονία προ του τρίτου μήνα της ζωής, άρα –μεταξύ άλλων– και τα πειράματα σε βρέφη που πραγματοποίησε στο Auschwitz ο γνωστός ως «άγγελος του θανάτου» δόκτωρ Josef Mengele, τα οποία, όμως, η ηθική σκέψη καταδικάζει απερίφραστα. Φανταστείτε έναν κόσμο στον οποίο η περίπτωση του Mengele δεν θα αποτελούσε μακάβρια παραφωνία, αλλά γενικευμένη πρακτική. Η ζωή, σε τέτοιες συνθήκες, αναντίρρητα θα ήταν ήκιστα άξια βίωσης.

Από τα παραπάνω προκύπτει πως τόσο η προσέγγιση της Thomson, όσο και εκείνη του Singer αδυνατούν να παράσχουν ισχυρή ηθική θεμελίωση στο δικαίωμα της εγκύου στην άμβλωση. Η Εφαρμοσμένη Ηθική, είναι αλήθεια, αρέσκεται να γίνεται σκανδαλώδης και να ερεθίζει τη σκέψη μας. Κατά τούτο τα επιχειρήματα των δύο φιλοσόφων επιτυγχάνουν τον σκοπό τους, όμως μια τέτοια επιδίωξη δεν μπορεί παρά να αποτελεί παράπλευρο και δευτερεύοντα στόχο. Εκεί που αστοχούν οι θέσεις των δύο φιλοσόφων είναι στο πεδίο της συνεκτικότητας, καθώς και της

εναρμόνισης με τις ανάγκες του κοινωνικού συνόλου στο οποίο απευθύνονται. Η Εφαρμοσμένη Ηθική, όμως, εάν δεν απαντά συγκροτημένα στα συγκεκριμένα διλήμματα που βασανίζουν το ηθικό πρόσωπο κατά την καθημερινή αλληλεπίδρασή του με τον κοινωνικό του περίγυρο, αποδεικνύεται απλώς αυτάρεσκη ομφαλοσκόπηση και ανούσια επίδειξη πνευματικού σφρίγους.

Βιβλιογραφία

- BOONIN, D. (2003), *A Defense of Abortion*, Cambridge: Cambridge University Press
- DWORKIN, R. (1992), Unenumerated Rights: Whether and How *Roe* Should be Overruled, in: G.R. STONE (Ed.), *The Bill of Rights in the Modern State*, Chicago: University Press, 381-432
- GENSLER, H. (1986), A Kantian Argument against Abortion, *Philosophical Studies* 49, 83-98
- HARE, R.M. (1975), Abortion and the Golden Rule, *Philosophy and Public Affairs* 4 (3), 201-222
- HERSHENOV, D. (2001), Abortions and Distortions, *Social Theory and Practice* 27 (1), 129-148
- PARENT, W. (1986), Editor's introduction, in: J. THOMSON, *Rights, Restitution and Risk*, Cambridge: Harvard University Press, vii-x
- PARKS, B.D. (2006), The Natural-Artificial Distinction and Conjoined Twins: A Response To Judith Thomson's Argument for Abortion Rights, *National Catholic Bioethics Quarterly* 6 (4), 671-680
- RENTELN, D.A. (2001), The rights of the dead: autopsies and corpse mismanagement in multicultural societies, *The South Atlantic Quarterly* 100 (4), 1005-1027
- SCHWARZ, St. (1990), *The Moral Question of Abortion*, Chicago: Loyola University Press
- SCOTT, J. (1989), Conflicting Beliefs about Abortion: Legal Approval and Moral Doubts, *Social Psychology Quarterly* 52 (4), 319-326
- SINGER, P. (1993), *Practical Ethics*, Cambridge: Cambridge University Press

- SINGER, P. (1996), *Rethinking Life and Death*, St. Martin's Griffin
- SINGER, P. & KUHSE, H. (1985), *Should the baby live? The Problem of Handicapped Infants*, Oxford: Oxford University Press
- THOMSON, J.J. (1971), A defense of abortion, *Philosophy and Public Affairs* 1 (1), 47-66
- TOOLEY, M. (1972), Abortion and Infanticide, *Philosophy and Public Affairs* 2 (1), 37-65
- TRAMMELL, R.L. (1976), Tooley's Moral Symmetry Principle, *Philosophy and Public Affairs* 5 (3), 305-313
- WARREN, M.A. (1973), On the Moral and Legal Status of Abortion, *Monist* 57 (1), 43-61
- WESLEY, T.D. (1975), The Husband's Constitutional Rights, *Ethics* 85 (4), 337-342
- WILAND, E. (2000), Unconscious violinists and the use of analogies in moral argument, *Journal of Medical Ethics* 26, 466-468

Abstract

Evangelos D. PROTOPAPADAKIS: *An unconscious violinist, a Good Samaritan and the principle of moral symmetry: Judith Jarvis Thomson and Peter Singer on the ethics of abortion*

Most philosophers who participate in the moral debate on abortion mainly focus on a) whether the pregnant woman maintains her right to autonomy and self-determination or not, as well as on b) the question concerning personhood, to wit whether an embryo or a fetus is deemed to be a person prior to birth. One of the most influential pro choice approaches is Judith Jarvis Thomson's highly controversial *violinist analogy*, according to which the woman's right to self determination surpasses the embryo's alleged right to life. Therefore, any woman who decides not to terminate her pregnancy acts somewhat like the biblical Good Samaritan. Peter Singer on the other hand, tagging along behind Michael Tooley, exempts embryos and fetuses from the covenant of ethics, since they lack rationality and self consciousness. Hence, according

to Singer, they can have neither rights nor duties, consequently not the right to life as well. Both these approaches, although seminal and groundbreaking in many respects, lack stable philosophical foundation since they are not taking into account all aspects of the issue, failing, therefore, to satisfy the demand for general applicability and obviously placing moral argumentation on a slippery slope.

Ο Ευάγγελος Πρωτοπαπαδάκης γεννήθηκε στην Αθήνα το 1972. Σπούδασε στο Τμήμα Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών, από το οποίο αποφοίτησε το 1997. Το 2002 αναγορεύθηκε Διδάκτωρ Φιλοσοφίας του Πανεπιστημίου Αθηνών, υποβάλλοντας διατριβή υπό τον τίτλο «Η ιδέα της ευθανασίας στην σύγχρονη Βιοηθική». Από το 2004 διδάσκει στο Τμήμα Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής, Ψυχολογίας του Ε.Κ.Π.Α., ενώ το 2009 εξελέγη Λέκτωρ Εφαρμοσμένης Ηθικής του ιδίου Τμήματος. Έργα του: Η Ευθανασία απέναντι στην σύγχρονη Βιοηθική (2003), Οικολογική Ηθική (2005), Η ανθρώπινη στάση στην ζωή και στον θάνατο (2006), Περιβαλλοντική Ηθική: Ο Άρνε Νες και η Βαθιά Οικολογία (2008), καθώς και αρκετά άρθρα περί την Εφαρμοσμένη Ηθική δημοσιευμένα σε εγχώρια και διεθνή επιστημονικά περιοδικά.